

РЕЗЮМЕ
ПАТРИАРХ ЗАКАРПАТСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ:
ШТРИХИ К ПОРТРЕТУ ПРОФЕССОРА ИВАНА ГРАНЧАКА

Мандрик И. А., Олашин Н. В. (Ужгород)

В статье раскрываются основные вехи жизненного пути профессора Ивана Гранчака. Показан его вклад в исследование отдельных вопросов новейшей истории Чехословакии и Венгрии, а также истории Закарпатья и Ужгородского университета. Раскрыта роль И. Гранчака в становлении международного сотрудничества УжНУ (УжГУ) со многими высшими учебными заведениями, в том числе зарубежными.

Ключевые слова: Иван Гранчак, Ужгородский университет, новейшая история Чехословакии и Венгрии, история Закарпатья, международное сотрудничество.

SUMMARY
PATRIARCH OF TRANSCARPATHIAN HISTORIOGRAPHY:
THE STROKES TO THE PORTRAIT OF PROFESSOR IVAN HRANCHAK

I. Mandryk, M. Olashyn (Uzhhorod)

The main milestones in the life of Professor Ivan Hrančak has been revealed in the article. There was demonstrated his contribution to the study of selected issues of modern history of Czechoslovakia and Hungary as well as the history of Transcarpathia and Uzhhorod University. His role in development of international cooperation of Uzhhorod National (State) University with many foreign educational institutions has been revealed.

Keywords: Ivan Hrančak, Uzhhorod University, modern history of Czechoslovakia and Hungary, history of Transcarpathia, international cooperation.

СПОГАДИ ПРО І. ГРАНЧАКА

Ольга Лемко

БАТЬКО ТАКИЙ, ЯКИМ ВІН БУВ

Цього року моєму батькові було би 90 років, але, на жаль, його вже давно немає між нами. Мені дуже важко писати про таку рідну мені людину. Проте вважаю, що певною мірою, мабуть, це є моїм обов'язком – сказати те, що інші оповісти не можуть. Я не історик за фахом і не можу оцінювати його науковий доробок, але, звертаючись до майбутніх дослідників, хочу нагадати, що він жив і працював у складний час, і дуже багато з того, що знаходив під час своїх архівних досліджень, аналізував і знав, не міг описувати й озвучувати, а деякі факти міг висвітлювати тільки в певному контексті. Але в колі рідних, під час наших поїздок Україною, зокрема Закарпаттям, він розповідав дуже багато. В мене складалося враження, що батько знав все і про всіх, із ним було цікаво. На жаль, більшість фактів, про які він тоді розповідав, стерлися з моєї пам'яті, залишилися тільки враження. Дуже шкодую, що не занотувувала його оповіді; не розумію, чому в часи, коли вже був магнітофон, не здогадалася записувати його слова. Особливо багато батько нам розповідав, коли працював над книжкою «Місто над Ужем», а на моє запитання, чому він це все не опише, він не відповів.

У цьому аспекті пригадую також розповідь

про його розмову з доцентом М. Лелекачем, який працював на історичному факультеті, коли батько ще був студентом, а потім молодим викладачем (про неї батько розповідав мені, коли я вже була дорослою). Питання стосувалося історії Закарпаття ще за часів Київської Русі (більш точно тепер сформулювати не можу). Батько запитав свого поважного колегу, де той знайшов документи, які підтверджують його думку щодо даного питання. Суть відповіді доцента М. Лелекача полягала в наступному: «Якщо тобі і твоїм рідним «засвітять вогні ГУЛАГу», ти знайдеш всі необхідні «ім» документи, і не потрібно тобі, Іване, цим цікавитися». Можливо, я занадто багато уваги приділила цьому аспекту, але пройде ще декілька десятків років, і новому поколінню важко буде зрозуміти ту атмосферу, яка панувала в радянські часи, та відповідно оцінювати діяльність людей, котрі жили і працювали в ту епоху.

Мабуть, перше питання, яке може зацікавити будь-якого дослідника: «Чому Іван Гранчак став істориком?». Відповім чітко і відразу – випадково. Ще під час навчання в сільській школі його вчитель (на прізвище Хома) звернув увагу на неабиякі математичні здібності свого учня. Батько народився

в бідній сім'ї, з 14 років разом із дідусем батракував, і перспектив для його подальшої освіти не передбачалося. Але сільський учитель переконав його батьків у необхідності подальшої освіти хлопця. Саме завдяки йому батько закінчив горожанську школу в Мукачеві, а потім так звану Мукачівську учительську семінарію, яку за радянських часів було реорганізовано в педагогічне училище. Він мріяв бути просто вчителем. У період навчання в учительській семінарії його також підтримував один греко-католицький священик (імені котрого, на жаль, не пам'ятаю). Він прямо говорив моєму дідусеві: «Михайле, не пустиш сина далі вчитися – будеш мати великий гріх». Після закінчення семінарії його сільський учитель та цей греко-католицький священик спонукали батька продовжувати навчання.

У той час в Ужгороді організовувався університет, але математичного факультету в його складі ще не було. З огляду на це батько спочатку вступив до Львівського політехнічного інституту. Зазначу, що він не мав жодної матеріальної підтримки з дому, а вижити в повоєнному Львові за таких умов було неможливо. Отже, він був змушений повернутися до Ужгорода. Щосуботи попутними вантажівками можна було дістатися рідного Нового Давидкова, де мати готувала синові «канточку пасулі» та буханець хліба, і, попри всю «скромність» такої допомоги, це дало йому можливість навчатися. Спочатку батько навчався на хімічному факультеті, адже з усіх спеціальностей, яким на той час навчали в Ужгородському університеті, ця була найближчою до математики. Але це тривало недовго. На практичному занятті батько пропавив єдині штани, які подарував йому сільський учитель (сім'я коштів на такі покупки не мала). Цією подією його навчання могло завершитися, але коли він пішов у ректорат забирати документи, тодішній ректор В. Ткаченко, розпитавши про причини такого рішення, вчинив дуже великодушно – виділив матеріальну допомогу і запропонував: «Хочеш учитися й легко жити – йди на історичний». Так батько став істориком, але його природний математичний хист, здібності до аналізу і логічного мислення допомогли досягти тих вершин, яких він досяг. Багато років потому, коли батько вже захистив докторську дисертацію, до нас приходив його сільський учитель і питав: «Іванку, коли ти вже займешся математикою?».

Хоча істориком батько став завдяки примхам долі, він любив свою роботу й віддавав їй усі сили. Працьовитість, самодисципліна, організованість, вимогливість до себе та оточуючих – це ті якості, які забезпечували йому успіх в усіх справах. Тепер таких людей прийнято називати «трудоголіками». Його письмовий стіл стояв у нашій спальні. Коли я лягала спати, батько ще працював за столом, коли вранці прокидалася, він уже був там. Складалося враження, що він взагалі не спить; мабуть, часто так і було. З такою ж вимогливістю він ставився й до

своїх рідних, так виховував і нас із сестрою – ліні й розхлябаності терпіти не міг. Саме працьовитість стала запорукою того, що свого часу він став наймолодшим доктором наук в Україні (у 40 років) та одним із перших викладачів Ужгородського університету, які захистили докторські дисертації. Багато років потому, коли я працювала над кандидатською дисертацією, він повчав мене: «Якщо ти поставила перед собою мету, повинна працювати над її реалізацією щодня. Почала писати – отже, щодня повинна написати бодай три сторінки. Навіть якщо ти їх потім не використаєш, все одно здобудеш певний досвід». Він розповів: коли працював над докторською, щодня писав мінімум п'ять сторінок і не дозволяв собі пропустити бодай один день без роботи над дисертацією.

З такою ж вимогливістю батько ставився й до оточуючих його людей, передусім співробітників кафедри і факультету. Далеко не всім це було до вподоби. Можливо, це було однією з причин недружного і заздрісного ставлення до нього деяких людей, але розсудити це може тільки Всевишній.

Вважаю своїм обов'язком сказати, що працелюбність і вимогливість батька стосувалися не тільки наукової роботи, він повністю віддавався будь-якій справі. Особливо полюбляв робити на землі, садити дерева. В мене ніколи не було би свого будинку, якби не батько – він був ініціатором і душею цього будівництва. Попри те що на той час він уже переніс дуже складну операцію на серці, допомагав в усьому: складав цеглу, вантажив щєбінь у відра й на тачку, не цурався ніякої роботи.

Мріючи з юності бути викладачем, батько не уявляв себе поза педагогічним процесом. Він дуже відповідально ставився до підготовки лекцій, прекрасно володів матеріалом. Одного разу, йдучи на лекцію, забув удома окуляри, без яких написаного тексту взагалі не бачив (тоді ще не було ніяких проекторів або інших технічних засобів демонстрації матеріалу). Я понесла йому окуляри і, чекаючи перерви, у щілинку дверей спостерігала, як він перегортає аркуші конспекту й вільно, спокійно читає лекцію, хоча й не бачить нічого з того, що написано на тих аркушах. Тільки тепер, будучи сама викладачем зі стажем, розумію, наскільки ґрунтовно він готувався до занять. В останні роки його життя, враховуючи стан здоров'я, я пропонувала йому відмовитися від педагогічної роботи. У відповідь почула тільки категоричне «Ні!».

Поряд із цим відзначу, що батько ніколи не ставив собі за мету посісти якусь посаду. Навесні 1992 р., за півтора роки до можливого закінчення роботи на посаді завідувача кафедри, він пішов до ректора УЖДУ В. Сливки і сказав: «Восени мені виповниться 65 років. Я вже давно є завідуючим кафедрою й хочу, щоб новий навчальний рік кафедра розпочала з новим, молодшим завідувачем.

На факультеті працюють п'ять докторів наук, які під моїм керівництвом пройшли шлях від студента до доктора історичних наук. Будь-хто з них здатний очолити кафедру». Можливо, я не все знаю, але, працюючи в університеті майже три десятки років, не чула про подібні ситуації.

Батько дуже любив працювати зі студентами, аспірантами, допомагати своїм колегам у проведенні наукових досліджень, навіть коли не був офіційним керівником роботи. Він постійно щось вчитував, виправляв, переробляв. Доля деяких із його учнів тісно переплелася з нашою сім'єю, й теплі, дружні стосунки ми зберегли до цього часу, хоча батька вже немає поміж нас. Широ вдячна Володимирі Опанасовичу Приходьку, який завжди підставляв своє дружнє плече в самі скрутні хвилини: і коли ми по всій області збирали для батька ліки, і на похорон, і на організацію відзначення 90-річного ювілею з дня народження. Теплі і щирі відносини ми зберегли також зі Світланою Іванівною Мітряєвою, до якої в студентські роки ставилися практично як до члена нашої сім'ї. Сама ж вона називала себе третьою дочкою І. Гранчака, на розуміння й підтримку якої можна розраховувати будь-коли. Глибоко вдячна Миколі Васильовичу Олашину – дуже порядній та відповідальній людині, яка готова допомогти в непростій ситуації. В батька багато учнів і колег, які зберегли про нього добру пам'ять. З деякими із них доля зводить нас, із іншими просто підтримуємо добрі стосунки. Серед них особливо хочеться згадати Івана Михайловича Чаваргу. Не можу назвати всіх і прошу за це вибачення. Хочу навести тільки один факт. Над моїм письмовим столом висить картина – букет польових квітів, яку написав і подарував моєму батькові його колишній студент на прізвище Жигмонд. Особисто я з ним не знайома, але для мене ця картина дуже цінна – далеко не всім викладачам випадає така шана.

Можливо, комусь, хто буде читати наступні рядки, здасться нескромним те, що я напишу. Та попри родинні зв'язки я глибоко переконана в тому, що професор Іван Михайлович Гранчак був видатною постаттю в Ужгородському університеті взагалі й на історичному факультеті зокрема. Він належить до невеликої кількості провідних викладачів, серед яких І. Запісочний, В. Комендар, Й. Дзензелівський та деякі інші, котрі своєю працею забезпечили авторитет нашого університету, дали йому своє «обличчя», власне кажучи, «створили його». Маю велике бажання того, щоб колись на історичному факультеті знову працював вчений і педагог такого рівня, з таким авторитетом, настільки відданий своїй справі, як мій батько.

Поряд із цим, мені стає сумно, коли згадаю, що про наближення 90-річного ювілею з дня народження батька деяким співробітникам історичного факультету довелося нагадувати. Історичний факультет, який не пам'ятає своєї історії, заслуговує, у кращому випадку, на співчуття.

При ознайомленні з моїми спогадами в когось може скластися враження, ніби батько прожив легке життя без особливих проблем. Але це було не так. Була практично постійна «цікавість» із боку КДБ, були негласні обшуки у квартирі, після яких дивно зникали книжки, копії архівних документів і мікрофільми, були виклики на допити, розборки на рівні парткому університету й на бюро обкому партії, була відмова партійних функціонерів підписати характеристику, коли пропонували обрати його членом-кореспондентом Академії наук України... Але не хочу про це говорити. Більшості людей, котрі мали до цього відношення, вже немає, і оцінку їхнім діям дає не людський Суд.

Попри свою цілеспрямованість і працьовитість, батько був дуже компанійською і веселою людиною, з чудовим почуттям гумору. Він любив співати, танцювати, грати в шахи, приймати гостей. Улітку в нас завжди хтось гостював із Києва з числа його друзів часів навчання в аспірантурі. До найбільш приємних спогадів мого дитинства належать відзначення якихось подій, коли до нас приходили друзі моїх батьків. Ми полюбили слухати їхні співи, розмови, намагалися не пропустити жодного слова. Сімейною традицією були поїздки на вихідні дні на річку Тур'ю разом із сім'ями близьких друзів і колег батька – професорами І. Шульгою та П. Лісовим.

На завершення хочеться сказати бодай пару слів про батька як сім'янина. Він був дуже добрим і водночас відповідальним, глибоко поважав своїх батьків і всіляко допомагав сестрі й молодшим братам. Навчаючись в аспірантурі в Києві, він жив дуже скромно, а зекономлені зі стипендії гроші вклав у будівництво будинку для своїх батьків. Він організував лікування сестри Єлизавети, яка завдяки йому після десятиріччя пересування на милицях знову змогла стати на свої ноги. До нас постійно приходили близькі і далекі родичі, просто знайомі зі своїми проблемами, і я не знаю випадку, щоб батько комусь відмовив. Він вважав своїм обов'язком допомагати кожному, хто звертався до нього.

Писати про нього як про сім'янина, сина, брата, батька й дідуся можу багато, але це більш цікаво для членів родини. Хочу тільки, щоб наші з сестрою діти й онуки успадкували бодай часточку його багатой душі і передали своїм нащадкам.

Маріанна Кляп

ПРО БАТЬКА

Коли колеги-історики попросили мене написати спогади про мого батька, професора Івана Михайловича Гранчака, я довго думала, з чого почати. Напевно, з відповіді на запитання, чи легко бути донькою професора, якого знає все Закарпаття, науковця-історика, праці якого відомі далеко за межами України. Більшість моїх товаришів дитинства та юності, мабуть, думали, що моє життя – суцільна «лафа», і прізвище батька вирішувало багато проблем у ньому.

Однак бути донькою професора І. Гранчака було дуже відповідально: вчитися – на «відмінно», поводитися – зразково, в учнівських олімпіадах – перемагати, у студентських конференціях і конкурсах – брати участь і намагатися показати гідний результат, у громадському житті – бути активною та ініціативною. А інакше й не могло бути ні для моєї старшої сестри Ольги, ні для мене, адже перед очима завжди був приклад батька, який жив і працював із повною самовіддачею. Його вистачало на все: на викладацьку роботу (студенти були в захопленні від його лекцій, стверджую це тому, що сама була його студенткою), на наукову діяльність (був наймолодшим доктором наук на той час в університеті, автором численних наукових досліджень, керівником аспірантів і докторантів), на громадську активність. Напевно, йому трохи не вистачало часу бути просто батьком, спілкуватися і проводити час зі своїми дітьми. Коли влітку ми виїжджали на природу, мама йшла з нами в ліс або до річки, а татко зі своїми паперами залишався біля машини і щось читав та підкреслював у книжках і наукових журналах, вчитував чийсь курсові, дипломні роботи або кандидатські дисертації, писав статті, методичні посібники, монографії... Коли їхав у рідне село Нове Давидково на Мукачівщині, де жили його батько і сестра, яка має інвалідність, завжди намагався привести якнайбільше таких речей, які б їх радували й допомагали в повсякденному житті. Він завжди був дуже турботливим до своїх рідних (братів, племінників, родичів), друзів, сусідів, знайомих і незнайомих. Він намагався допомагати в будь-якій ситуації, коли до нього зверталися, і з будь-яких питань. Можливо, робив багато для малознайомих людей всупереч інтересам рідних, оскільки вважав, що рідні зможуть і самі, а іншим потрібно підсобити.

Живучи поряд із таким батьком, ми з сестрою не могли не відповідати його високим життєвим стандартам. Тому обидві закінчили Ужгородську середню школу № 1 ім. Т. Шевченка із золотими медалями (хоча батько іноді не знав, в якому класі ми навчаємося), перемагали на міських, обласних та

республіканських олімпіадах (сестра – з хімії, а я – з математики), а сестра навіть брала участь у всесоюзній учнівській олімпіаді. У студентські роки (сестра вчилася на медичному, а я – на математичному факультеті Ужгородського університету) ми також училися на «відмінно». Батько постійно спрямовував нас до участі у студентських наукових конференціях і конкурсах, вимагав використовувати свій потенціал максимально. Такий підхід дав позитивний результат. Моя сестра Ольга Іванівна Лемко є доктором медичних наук, професором, я захистила кандидатську дисертацію з педагогіки, маю звання доцента. Займаючись науковою роботою, ми із сестрою пам'ятаємо таткове гасло «Ні дня без сторінки!». Адже він вважав, що той день, коли не написано жодного аркуша в науковому дослідженні, прожитий марно.

Особливої уваги заслуговує система роботи професора І. Гранчака з молодими дослідниками, своїми аспірантами і докторантами. В нього були широкі наукові зв'язки з колегами у столиці, в інших наукових центрах (зокрема в Харкові, Чернігові, Луцьку, Львові, а також у Мінську, Єревані, Самарканді тощо), за кордоном (Угорщина, Чехословаччина, Болгарія, Югославія). Він був членом ряду спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій. Свої наукові контакти І. Гранчак використовував для сприяння проведенню досліджень та захисту дисертацій своїх наукових послідовників (серед них доктори наук, професори Б. Желіцкі, І. Мандрик, І. Вовканич, М. Матювка; його аспірантом був доктор наук, професор В. Приходько та багато інших). Вдома в його кабінеті всюди були розкладені купи книг, газет і журналів, теки з тематичними вирізками із періодики, виписками з архівних матеріалів. Чіпати це під час прибирання не можна було, адже батько чітко знав, що де в нього лежить. Серед цих матеріалів були й ті, якими він щедро ділився зі своїми молодшими колегами (дипломниками та аспірантами). Ті, хто виконували наукову роботу під керівництвом батька, знали, що у встановлений термін вони повинні прийти й показати результати своєї праці (розділ роботи або статтю), і ніякі псевдоповажні причини не могли слугувати виправданням за невчасно виконане завдання. Із-за зачинених дверей кабінету було чути обговорення наукових проблем, іноді – розп'якання декого не дуже старанного, дуже часто – ретельне шліфування кожної фрази. Особливі вимоги пред'являлися до обґрунтування кожної думки на підставі фактів, чіткого формулювання висновків. Стверджую це тому, що, мабуть, не було більш прискіпливого критика моєї кандидатської

роботи, ніж рідний батько. І якщо довга дискусія з аспірантами завершувалася спільним питтям чаю, то мене негайно відправляли виправляти вказані недоліки. Але я, як, напевне, і всі його вихованці, безмежно вдячна долі за те, що могла перейняти від батька його підходи до наукової роботи. І навіть коли батько був уже дуже хворим наприкінці життя, він їздив до Києва на захисти дисертацій своїх вихованців, оскільки дуже вболівав за них, хотів їх підтримати.

Не потрібно думати, що професор І. Гранчак був тільки заглибленим у дослідження науковцем і вимогливим викладачем. За своєю натурою це була дуже життєрадісна та оптимістична людина. Він часто полюбляв жартувати, ніколи не ліз у кишеню за словом. Батько із задоволенням грав у шахи (був

переможцем з цієї гри на факультеті), дуже любив керувати автомобілем (мав авто з 1960 р.!), в молоді роки із сім'єю здійснював автомобільні поїздки в Прибалтику та в Крим. Чудово розповідав про історичні події та факти, особливо про рідний закарпатський край, про своїх земляків.

Батько був природженим педагогом, який щиро хотів передати вихованцям та послідовникам свої знання і життєвий досвід. Він дуже вболівав за рідний історичний факультет, робив усе для того, щоб наукова школа істориків була гордістю Ужгородського університету. І колектив факультету може гідно продовжувати наукові традиції, започатковані патріархами факультету, зокрема й професором Іваном Михайловичем Гранчаком.

Іван Мешко

КІЛЬКА СЛІВ ПРО КОЛЕГУ

Згораю, щоб світити іншим
(Латинське прислів'я)

Гадаю, кожен, хто спілкувався з професором Іваном Михайловичем Гранчаком, ставав інтелектуально та духовно багатшим. Щодо наших із ним відносин, то протягом усього часу з моменту першого знайомства 1956 р. вони носили дружній характер. А дружба, як казав великий борець за незалежність Індії Махатма Ганді, є спорідненість людських душ, яка в цьому світі зустрічається дуже, дуже й дуже рідко. Тому спорідненістю душ потрібно дорожити. Гадаю, і Іван Михайлович, і я нею дорожили.

Будучи кандидатом економічних наук, я став доктором історичних наук значною мірою завдяки Іванові Михайловичу. І. Гранчак є значною постаттю історичної науки на Закарпатті та в Україні в цілому. Він виростив цілу плеяду істориків, кандидатів і докторів наук, читав студентам історію європейського середньовіччя та багато курсів і спецкурсів, керував авторським колективом, сам писав і редагував двотомну історію Закарпаття від найдавніших часів і до радянського періоду. Вважаю, ми маємо сьогодні право говорити про те, що він створив школу з вивчення історії середньовіччя та нової історії країн Центральної та Східної Європи. Ім'я І. Гранчака було широко відоме серед наукової громадськості не тільки на Закарпатті і в Україні, але в цілому тодішньому СРСР та далеко за його межами, тобто на міжнародній науковій арені. За своє життя Іван Михайлович пройшов шлях від рядового студента до кандидата і доктора історичних наук, доцента і професора, завідувача кафедри, декана історичного факультету і проректо-

ра Ужгородського державного університету, академіка Міжнародної Слов'янської академії наук. Він був людиною винятково працездатною, дисциплінованою, вимогливою як до себе, так і до оточуючих, насамперед своїх вихованців. Водночас Іван Михайлович був дуже доброзичливою людиною, готовою прийти на допомогу будь-кому, хто до нього звертався. Це, очевидно, тому, що і сам він пройшов дуже складний життєвий шлях, щоб досягнути тих вершин, до яких піднявся.

Даючи поради й вимагаючи від студентів та аспірантів вивчати, досліджувати і висвітлювати той чи інший історичний факт, історичну проблему, він робив це з використанням своїх глибоких знань та величезного особистого досвіду. Для нього не становило жодних проблем сформулювати тему для кандидатської чи докторської дисертації. Вчена рада із захисту кандидатських, а згодом і докторських дисертацій з історичних наук, роботу якої організував Іван Михайлович, була першою Вченою радою із захисту дисертацій в Ужгородському державному університеті. А університет, який не має ради із захисту дисертацій – це не університет. Саме завдяки професорові І. Гранчаку наш Ужгородський університет утвердився як науковий центр із дослідження історичної проблематики, став закладом вищої освіти в повному розумінні цього поняття. Працюючи на посаді проректора університету, Іван Михайлович очолював робочу групу з розробки Комплексного перспективного плану соціального розвитку Ужгородського держуніверситету на 1981-1985 рр. та Матеріалів комплексної системи управління

якістю підготовки спеціалістів, що сприяло активізації управлінської роботи в університеті. Вважаю, що він був одним із найуспішніших керівників університету, заслуги якого поки що належно не оцінені.

Професор І. Гранчак також виступив ініціатором створення та очільником авторського колективу з написання книги про історію становлення Ужгородського університету, присвяченої 50-річчю його заснування, – «Осередок освіти, науки і культури». Ці та інші факти свідчать про те, що як проректор з навчальної роботи Іван Михайлович працював плідно і результативно, вболівав за рідний університет. Його відхід із життя був для мене важким ударом, я довго не міг змиритися з цим фактом. Але, здається мені, не меншим ударом він був і для історичної науки Закарпаття та всієї укра-

їнської історичної науки. Кожен, хто візьметься за перо, щоб дослідити історію Закарпаття другої половини ХХ століття та Ужгородського університету зокрема, не зможе обминути постать професора І. Гранчака – інакше це буде невіглаством. Знаючи не тільки самого Івана Михайловича Гранчака, але всю його родину, наважуся стверджувати, що не будь у його житті такої вірної дружини й супутниці життя як Ганна Дмитрівна (уроджена Скрип), навряд чи зміг би він досягнути таких вершин як на роботі, так і в особистому житті, яких він досяг.

Спомин є спомином, він не може повністю висвітлити таку постать як Іван Михайлович Гранчак в історії Закарпаття та України в цілому. Та й до того ж слово є словом; рамки для слів є занадто вузькими для того, щоб вкласти в них усю глибину почуттів людського серця.

Іван Чаварга

ПРОФЕСОР ІВАН ГРАНЧАК У МОЄМУ СТАНОВЛЕННІ ЯК НАУКОВЦЯ

Так склалося, що Іван Михайлович Гранчак відіграв у моєму житті винятково важливу роль як організатор, викладач, науковий керівник, радник і просто добра й чуйна людина.

Під час мого вступу до університету 1957 р. Іван Михайлович був відповідальним секретарем приймальної комісії, а я з поважних причин записався на вступні випробування на шість днів, і моя група вже склала два екзамени. Технічні працівники заявили, що «мій поїзд уже відійшов і прибуде тільки через рік», а мені належить іти у військкомат ставати на облік і знімати військову форму. На цю розмову зайшов Іван Михайлович і, вислухавши моє пояснення, повів мене до ректора, професора Івана Івановича Ленарського. Той дозволив мені скласти екзамени з іншими групами. Цього гуманного вчинку я ніколи не забував, адже через рік моє життя могло скластися зовсім по-іншому.

Коли ж почалося навчання, Іван Михайлович був нашим шанованим викладачем. Він блискуче читав лекції, був суворим і принциповим екзаменатором, став керівником моєї першої курсової роботи з історії середніх віків, яку пам'ятаю до сьогодні.

Наша з ним співпраця продовжувалася і після закінчення навчання. Він уважно спостерігав за моїм службовим і науковим зростанням. На завершальному етапі мого навчання в аспірантурі раптово помер мій науковий керівник професор Борис Іванович Співак. Іван Михайлович сам запропонував мені допомогу у завершенні роботи над дисертацією, яку я успішно захистив у Кишинівському університеті.

При цьому Іван Михайлович надавав допо-

могу не мені одному, а кожному, хто її потребував. І таких випадків у нього було чимало. Про це ми у співавторстві з доцентом М. Макарою досить докладно написали у статті «Учитель і його учні», що була опублікована у збірнику «Професор Іван Гранчак. До 70-річчя від дня народження» (Ужгород, 1997. – С. 84-106).

Коли мене призначили проректором університету, він був цьому радий, завжди надавав мені поради й допомогу, на різних форумах відзначав, що випускник історичного факультету є проректором. Зі свого боку і я був радий, коли 1981 р. на посаду проректора з навчальної роботи замість мене було призначено саме професора І. Гранчака. Протягом певного часу із задоволенням допомагав йому з підготовкою різних матеріалів і документів, ми й надалі підтримували найтісніші зв'язки.

Під час тривалої співпраці з Іваном Михайловичем мені довелося разом із ним брати участь у роботі комісії Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти з перевірки багатьох закладів вищої освіти України, підготовки відповідних питань на колегії Міністерства. Я був свідком його глибокої компетентності в усіх аспектах вищої освіти. Його висновки і пропозиції завжди були чіткими, логічними, послідовними та аргументованими, до них усі прислухалися.

Особливою активністю Іван Михайлович відзначався на різних наукових конференціях, зокрема й міжнародних, які проводилися в багатьох містах колишнього Радянського Союзу і за кордоном. Він завжди був у центрі уваги – і в залах засідань, і поза ними. Його всі знали, до нього підходили, віталися

і продовжували наукові дискусії. Він володів особливим даром – почуттям колективізму, уважності, доброти, відповідальності. За це його любили й шанували.

Мені пощастило також брати приклад з Івана Михайловича і в сімейному житті. Я неодноразово бачив, з якою увагою, ніжністю і любов'ю він під час відряджень купляв подарунки для своєї дружини Ганни Дмитрівни і доньок Ольги та Маріанни. Разом з ним я радів успіхам і науковим досягненням його доньок, був щиро радий з приводу створення

ними своїх сімей. Вони разом зі своїми чоловіками Іваном Лемком та Михайлом Кляпом стали відомими й шанованими людьми в університеті та області. Радів Іван Михайлович і успіхам своєї племінниці Надії Керецман, яка також обрала науково-педагогічну кар'єру та увійшла до керівного складу факультету.

Професор І. Гранчак був і залишається яскравою постаттю великого масштабу в історичній науці та організатором вищої школи європейського рівня. І цим ми пишаємося.

Сергій Устич

СЛОВО ПРО МЕТРА ГРАНЧАКА

В житті пощастило знати чимало справжніх особистостей. Серед них, безумовно, й відомий учений, талановитий організатор науки, активний громадський діяч, справжній син свого краю Іван Михайлович Гранчак [5].

На мій погляд, Іван Михайлович справляв велике враження передусім як потужний університетський лектор. Він був системологом за складом мислення, тому його лекції були бездоганно структуровані. Маючи загострене відчуття історичного часу і простору, професор завжди пропонував завершену періодизацію історичних явищ. Його лекції вражали інтелектуальною переконливістю та емоційною насиченістю.

Метр Гранчак мав також якості гарного педагога-наставника. Дуже завдячую йому особисто – за моє становлення як науковця. Мені пощастило, адже впродовж навчання на історичному факультеті Іван Михайлович був керівником усіх моїх курсових і дипломної робіт. Вже з першого курсу мене більше приваблювали історико-філософські проблеми, тому впродовж декількох років писав курсові роботи на теми соціально-класової структури рабовласницького, феодального, буржуазного суспільств. І дипломна робота, як підсумкове дослідження, також була присвячена цьому. Щодо наукового керівника, то він увесь час прагнув спрямувати мій інтерес до конкретно-історичних досліджень. Також хотів, щоб я залишився в аспірантурі на його кафедрі – новій та новітній історії. Оскільки я такого бажання не виявляв, на четвертому курсі в нас навіть було суттєве охолодження відносин.

Врешті-решт він переконався, що я серйозно налаштований займатися міждисциплінарними дослідженнями, і одразу на початку п'ятого курсу, у вересні 1977 р., відіслав мене до Москви в Університет ім. М. Ломоносова з його особистим листом до колишнього ректора МДУ, відомого історика, завідуючого кафедрою нової та новітньої історії

І. Галкіна. На той час в МДУ вже започаткували читання модерного курсу з філософії історії.

І. Галкін упродовж години дуже уважно поспілкувався зі мною й виніс вердикт: за міждисциплінарними дослідженнями майбутнє, і він вважає моє прагнення займатися ними цілком обґрунтованими. Цю свою позицію він виклав також у листі-відповіді професору І. Гранчаку.

...Цікавою була така деталь. Обидва листи були незапечатаними. Звичайно, мене розпирала цікавість, що в них. Але я навіть не міг припустити думки про те, щоб їх прочитати. Коли я передав листа І. Галкіна Івану Михайловичу, той подивився на мене лукаво і спитав: «Читали?». Я відповів: «Ні». Він посміхнувся й каже: «Вірю». Тож я так і не дізнався про зміст цього доленосного для мене листування двох відомих науковців...

Думка І. Галкіна, мабуть, зіграла свою роль у тому, що Іван Михайлович погодився з моїм вибором. І не тільки погодився, але й усіляко допоміг з його практичним втіленням. Справа ж ця виявилася дуже нелегкою. Річ у тому, що за тодішніх умов підготовка фахівців із суспільних наук (філософії, політекономії, наукового комунізму, наукового атеїзму) велася тільки на базі аспірантури провідних університетів, визначених Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти. Серед закладів вищої освіти західного регіону України це був тільки Львівський державний університет ім. Івана Франка. Але кількість місць для навчання у стаціонарній аспірантурі була жорстко регламентована, і потрапити туди без цільового направлення було практично неможливо.

Іван Михайлович, як вельми авторитетна в університеті людина, з'ясував, що єдине цільове направлення, виділене Міністерством для УжДУ з метою підготовки фахівців-суспільствознавців у 1978 р. (коли я закінчував університет), було на кафедрі наукового комунізму. Отже, для продов-

ження навчання залишався тільки один вихід – скористатися цим цільовим направленням. І тут мені дуже допомогла ще одна чудова людина – завідувач кафедру наукового комунізму професор Василь Іванович Худанич, з яким Іван Михайлович Гранчак був у дружніх стосунках. Обидва багато зробили для подолання бюрократичних перепон на шляху до цільової аспірантури як в університеті, так і в Міністерстві.

Навчання в аспірантурі ЛДУ ім. І. Франка було дуже важливим для мого наукового формування. Якраз у той час на кафедру наукового комунізму Львівського університету з кафедри філософії прийшла та очолила її талановитий педагог і методист із наукової роботи, доктор філософських наук, професор Олена Петрівна Веремєєва. Проте спочатку були серйозні ускладнення. Проблема виникла при затвердженні теми кандидатської дисертації. Визначений кафедрою науковий керівник був людиною ортодоксальних поглядів і вимагав, щоб тема роботи жорстко відповідала проблематиці курсу наукового комунізму. Я ж хотів продовжувати започатковані в Ужгороді дослідження взаємодії сфер соціального життя, соціальної структури тощо. Минали місяці, інші аспіранти вже працювали над розділами дисертації, а я залишався без затвердженої кафедрою теми дослідження. Настав момент, коли постало питання про відрахування мене з аспірантури.

Про ситуацію, що склалася, я розповів Іванові Михайловичу. Він був дуже обурений і відразу зателефонував проректору з наукової роботи Львівського університету професору Є. Гладішевському. Розповів йому, що я займаюся обраною науковою проблемою ще з факультету, і просив допомогти мені.

Врешті-решт, дискусію на кафедрі завершили домовленістю, згідно з якою я продовжую працювати в рамках міждисциплінарного підходу до аналізу взаємодії сфер соціального життя, але «заземляю» розроблену методологію в останньому розділі дисертації проблемою, дотичною до курсу наукового комунізму. Так було сформульовано тему моєї кандидатської дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук: «Техніко-економічні фактори детермінації політичної боротьби робітничого класу розвинених капіталістичних країн в умовах НТР. (Методологічні аспекти)». Олена Петрівна стала моїм науковим керівником, і згодом я достроково підготував та успішно захистив дисертацію.

Щоправда, опісля моя дисертаційна справа зазнала драматичної долі при затвердженні у Вищій атестаційній комісії в Москві. Річ була ось у чому. Згідно з установленим тоді порядком, до захисту дисертації визначається наукова установа, яка забезпечує зовнішній розгляд та оцінку виконаної роботи, так звана «провідна організація». У моєму

випадку цією організацією став Інститут міжнародного робітничого руху АН СРСР у Москві, а відгук готував відомий в Європі дослідник сучасних науково-технологічних процесів професор Юрій Олексійович Васильчук, рекомендований для цього І. Гранчаком. Відгук містив високу оцінку виконаної роботи. Проте, як мені розповідали, під час затвердження відгуку на вченій раді Інституту один із членів ради, з яким ми перед цим досить гостро дискутували у відділі з деяких методологічних проблем, виступив категорично проти цього відгуку. Але безрезультатно. І от, як пізніше виявилось, після мого захисту він написав звернення у ВАК з вимогою не затверджувати рішення вченої ради Львівського університету щодо мого захисту.

У зв'язку з цим ВАК надіслав дисертацію так званому «чорному опоненту» на повторну експертизу, звичайно, не повідомивши про це мене. Майже рік я чекав на рішення ВАКу, кожного дня з нетерпінням і тривогою видивляючись пошту. Разом зі мною хвилювалися Іван Михайлович та Василь Іванович. І, нарешті, дочекався. Дещо пізніше мені повідомили, що «чорний опонент» оцінив роботу навіть вище, ніж офіційні опоненти, а також привітали з тим, що, попри затримку, я став одним із наймолодших кандидатів філософських наук в СРСР. І. Гранчак і В. Худанич щиро раділи з цього.

Іван Михайлович Гранчак був ученим, відомим в Європі. В цьому я мав змогу особисто перекоонатися, коли, перебуваючи в докторантурі, у 1987-1988 рр. проходив наукове стажування на кафедрі філософії Карлового університету в Празі, а також пізніше, працюючи Надзвичайним і Повноважним Послом України в Чехії та Словаччині. Праці фахівця з історії країн Центральної Європи та університетського професора І. Гранчака [1; 2; 3; 4] високо цінували не тільки його колеги-історики, наприклад, словацький професор Іван Кремпа, але й філософи, зокрема, відомий чеський учений професор Йозеф Мужік.

Для нашого краю важливою була науково-організаційна та громадська діяльність І. Гранчака. Коли мене обрали керівником представницької та виконавчої влади Закарпаття, я запропонував Івану Михайловичу бути радником з питань науки і соціального розвитку. Разом з однодумцями, зокрема, Володимиром Опанасовичем Приходьком, Олександром Самійловичем Передрієм, Григорієм Степановичем Ємцем нам вдалося організувати й забезпечити ефективну діяльність цілої мережі наукових і науково-практичних інституцій.

У співпраці із всесвітньовідомим ученим Богданом Дмитровичем Гаврилишиним та академіком Олегом Григоровичем Білорусом на початку 90-х років минулого століття ми відкрили першу в Україні регіональну філію Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ). За допомоги академіка Юрія Миколайовича Пахомова було засновано

Ужгородський відділ Інституту соціології НАН України на чолі із професором І. Миговичем. Важливим стало відкриття Ужгородської філії Інституту стратегічних досліджень при Президентіві України, який плідно працював під керівництвом Світлани Іванівни Мітряєвої та Представництва Міністерства закордонних справ в Ужгороді (керівник – Володимир Юлієвич Буркало).

Вкрай необхідним для регіону було започаткування Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України. Це стало можливим тільки завдяки особистій підтримці президента НАН України Б. Патона. Очолив центр сам І. Гранчак.

Великий обсяг досліджень із прикордонного співробітництва виконував Ужгородський відділ Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України на чолі з О. Передрієм.

Результати скоординованої діяльності потужних інтелектуальних інституцій були вельми вагомими. Закарпаття дістало неофіційний статус «законодавця моди» в Україні з питань інвестиційної діяльності та міжнародних відносин. Вперше в нашій державі було розроблено та ухвалено парламентом Закони про спеціальну (вільну) економічну зону та спеціальний режим інвестиційної діяльності. Це відкривало величезні можливості для прискореного стратегічного розвитку нашого краю!

Не менш важливими були підготовка та імплементація Закону про статус гірських населених

пунктів (про європейську практику надання пільг жителям гір я довідався в Конгресі регіональних і місцевих влад Ради Європи у Страсбурзі, працюючи в цьому органі Постійним представником від України). А нашого досвідченого юриста-міжнародника Георгія Георгієвича Диниса навіть запросили працювати експертом Ради Європи із цих питань.

Закарпаття стало єдиним регіоном у державі, розвитку якого могли сприяти три спеціальні закони! (Шкода тільки, що зі створеного напруженою працею великого наукового та практичного доробку, вкрай необхідного для довгострокового розвитку краю, на сьогодні залишилося небагато).

І в усій цій багатогранній роботі брав активну участь Іван Михайлович Гранчак – непересічна людина, яка зробила за життя чимало важливого й доброго як для університету, так і для рідного краю.

...Згадаю і про таку, здавалося би, дрібничку. З першого курсу мого навчання Іван Михайлович ніколи не звертався на «ти». Винятком був випадок, коли 1995 р. ми проводили велику науково-практичну конференцію з проблем перспективного розвитку Закарпаття. У своєму виступі Іван Михайлович емоційно розкритикував якийсь аспект діяльності обласної державної адміністрації і несподівано звернувся до мене: «Думаю, Сергію, що ти повинен би це врахувати». Я був цим приємно шокований, після конференції обійняв його й подякував за чудовий виступ...

1. Історія південних і західних слов'ян: [Підручник для студ. іст. фак. вузів] / За ред. І. М. Гранчака, А. Ф. Кізченка, В. П. Чорнія. – К., 1987. – 447 с.
2. История Венгрии. – В 3 т./ Редкол.: А. И. Пушкаш (отв. ред.), И. М. Гранчак и др. – М.: Наука, 1972. – Т. III. – 966 с.
3. Нариси історії Закарпаття. – В 3 т. / Редкол.: І. М. Гранчак (відп. ред. і кер. автор. колективу) та ін. – Т. I: 3 найдавніших часів до 1918 р. – Ужгород, 1993. – 435 с.; Т. II: 1918-1945. – Ужгород, 1995. – 663 с.
4. Очерки новой и новейшей истории Венгрии / Редкол.: А. И. Пушкаш (отв. ред.), С. Г. Заволжский, И. М. Гранчак. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1963. – 415 с.
5. Устич С. І. Про суще...: Нотатки до книги життя / С. І. Устич. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2015. – 256 с.

Іван Вашкеба

СЕЛЯНСЬКИЙ СИН – ПРОФЕСОР

Шановне товариство!

Вважаю, що організатори сьогоднішнього заходу зробили добру, світлу справу, оскільки постать Івана Михайловича Гранчака і діяльність історичного факультету як за період його роботи, так і зараз – нероздільні. Внесок цього яскравого викладача в історичну науку та організацію навчального процесу, у кваліфікаційний ріст студентства та аспірантів, а пізніше й викладачів, є величезним.

Моя доля, і не лише студентська, так само пов'язана з Іваном Михайловичем, оскільки, крім мене, історичний факультет Ужгородського державного, а тепер національного університету успішно закінчили й мої доньки – Маріанна та Леся.

Важливо відзначити величезну працездатність цього вченого, його наполегливість і постійне бажання вести наукові пошуки. Результати його щорічної діяльності, крім прочитаних ним лекцій,